

Redevoering over de tempelen der Grieken en Romynen, gedaan op woensdag den 21 February 1770

<https://hdl.handle.net/1874/191914>

Ge

4

REDEVOERING
 OVER DE
 TEMPELEN
 DER
 GRIEKEN EN ROMYNEN;
 Ged. op Woensdag den 21 Febrüary
 1770.
 DOOR
 JACOB OTTENHUSLY.

by. S. David Mansen leech

(3)

R E D E V O E R I N G

○
O V E R D E

T E M P E L E N

D E R

G R I E K E N E N R O M Y N E N .

Ik heb in het voorledene Zomer-faiſoen begonnen voor de Leden van deeze Academie, de Bouwkunſt te verklaaren; en by eene korte aanspraak aange-toond, hoe noodzaaklyk het voor de Historie-Schilders en Tekenaars was, kennis te hebben van de voornaamſte haarer gronden: maar ik heb te gelyk daarin beloofst over de vermaardſte openbaare gebouwen der Ouden te zullen ſpreken. En dewyl ik voorzie, dat indien ik de Bouwkunſt behoorlyk in alle haare regelen zal voorſtellen, my den aanſtaanden Zomer daartoe zal te kort ſchieten, en echter veele deezer gebouwen zomtyds in de ordinantie van een Schildery te paſſen, en dierhalven wat naauwkeuriger dan wel anderen, door de Historie-Schilders en Tekenaars behooren gekent te worden, zoo oordeelde ik het gevoeglyker die ſtukken by wyze van Redevoeringen voortteſtellen; zynde ik reeds voor lang van gedagten geweest het voornaamſte der Bouwkunſt en Perſpectief, op deeze wyze

voor UL. te verhandelen ; maar door tuffchenkomende omftandigheden reeds twee maalen daarin belet geworden zynde , zal ik thans die ftoffe beginnen , en by gunftige gelegenheden trachten te vervolgen.

Men kan de Openbaare Gebouwen der Ouden onderscheiden , in die , welke tot den Godsdienst , en in die , welke tot het algemeen gemak of gebruik gefchikt zyn. Door de Godsdienftige gebouwen verftaan wy de Tempelen ; door die welke tot het algemeen gemak gefchikt zyn , de Basiliquen of de aloude Gerichtsplaatzten , de Schouwburgen , de Renbaanen , Badftooven , Triomfboogen , en wat dergelyke meer zyn.

Het eerfte dat dus onzen aandagt vordert zyn de Tempelen , als zynde gefchikt tot den Godsdienst ; en niet alleen de aanmerklykfte gefchichten der Ouden , maar ook bovendien voor een Schilder van het meefte belang , dewyl zy meermalen dan de andere gebouwen , in de voornaamfte Hiftorien voorkomen. Deeze zullen dan ook heden het onderwerp onzer verhandeling uitmaaken ; en wegens de rykheid der Stoffe genoegzaam zyn , om UL. daarover alleen te onderhouden.

Myn voorneemen is niet om van allerlei zoorten van Tempelen te fpreken die door de Ouden geficht zyn : die van de Egyptenaaren , Pheniciers en Hebreeuwen , behooren niet tot ons beftek ; alzo wy alleenlyk de Tempelen der Grieken en Romy-
nen voor hebben te verklaaren : eensdeels , om dat wy betreklyk tot die Bouwkunft waarvan de Grieken de grondleggers , en de Romy-
nen de na-
vol-

volgers geweest zyn, van dezelve spreken : ten anderen, doordien ons oogmerk is, den Schilders hierin van dienst te zyn, die hunne voornaamste onderwerpen uit de geschiedenissen deezer volkeren trekken.

Wy zullen deeze Stoffe dus verdeelen ; dat wy Eerst den Oorsprong van het Tempelbouwen zullen nagaan.

Dan zullen wy de onderscheiden soorten van Tempelen verklaren: en daarin byzonderlyk de gedaante van derzelve Plan of Grondvlakte beschryven.

Daarna zullen wy het uiterlyk aanzien, den stand, en zamenstel der Tempelen, wat nader beschouwen : benevens de plechtigheden die zoo voor, als by de inwyng, werden waargenoomen.

Eindelyk zullen wy den aart der Bouwstoffen waaruit de Ouden gewoon waren hunne Tempelen te stichten, opgeeven.

De Ouden die zeer bygeloovig Godsdienstig waren, hebben hun byzonder geluk gestelt in het stichten van Tempelen. Zoo dra had het vertrouwen op de gemaakte Goden en Afgoden in de gemeederen der menschen geen plaats gegreepen, of men zag hun, 't zy uit verpligting van onbezonnen geloften, 't zy dat hunne daaden door gelukkige uitkomsten bekroont wierden, Kapellen en Tempelen bouwen. Zoo deed *Romulus* in den

Oorlog tegen de Sabynen, ziende zyne troepen vluchten, eene gelofte aan Jupiter, hem eenen Tempel te zullen bouwen, indien hy zynen vluchtenden hoop staande hield: 't welk geschied zynde; door het stichten van den Tempel van Jupiter Stator gevolgd werdt. Dus is de Tempel der Eendracht door *Camillus*, ingevolge zyne gelofte gebouwd; en het Capitool, of de Tempel van Jupiter Capitolinus, was de vrucht eener gelofte door *Tarquinius Priscus* in den Sabynschen oorlog gedaan. En dus is ook de Tempel van den donderenden Jupiter, door *Augustus* tot dankbaarheid opgericht, doordien hy gelukkig bewaard wierd van den blixem, die in eenen donkeren nagt, wanneer hy tegen de Cantabriers optrok, voor zyne voeten nederfloeg; en de Slaaf die een flambouw voor hem uit droeg verpletterde.

Het is echter zeer waarschylyk dat de naamen der Tempelen, aan de Goden toegewyd, heur oorsprong verschuldigt zyn aan den zogenaamden Tempel der Wichelaryen; naamlyk aan eene zekere bepaalde, en door boomen omringde plaatze, of zeker Perk, waarin de Wichelaars gewoon waren de vlugt der Vogelen natespeuren: want alle de plaatzen door de Wichelaars daartoe afgeperkt, alhoewel zy niet tot den Godsdienst geschikt waren, werden ook Tempelen genaamt. Het bygeloovig gebruik om zulke bosschen den Goden toetewyen, was by de Ouden zeer gemeen, en waarschylyk voortgesprooten van die volkeren, die in de bosschen levende, geen andere Tempelen hadden dan zulke door boomen omringde plaatzen, die gemeenlyk op eene hoogte daartoe
uit.

uitgekoozen wierden ; en die , om dat men daar nooit dan by nacht vergaderde , door eene menigte lampen verligt waren. De waarfchynlykfte reden die men van dit gebruik geeven kan , beftaat in het gemeen gevoelen , dat de vreeze , de hoofd oorzaak van Godsdienftigheid onder de onwetende Heidenen was ; en dat daarom zulke donkere en eenzaame plaatfen , hen eenen fchrik en vreeze aanjaagende ; hen deden gelooven , dat aldaar eenige Godheid woonde , die zulk een ontzag en eerbied zoo dra zy daar binnen traden in hen verwekte : De Romynen immers maakten veel werks van deeze zoort van Godsdienft , en hadden daarom hunne *Luci* , of gewyde bofchjes , in de meeste wyken der Stad , die doorgaans aan de eene of andere Godheid toegewyd waren.

Men begon vervolgens Tempelen in de fteden te bouwen , hoewel eenige volkeren , als de Perfen , de Indiaanen en andere , in het oude gebruik volhardden. Maar men heeft reden te gelooven , dat deeze eerfte Tempelen niets anders dan zulke gewyde bofchjes geweest zyn , aan welke men meer of min , door de fchikking der boomen en hunne takken , de gedaante van een Gebouw heeft trachten te geeven : Immers dus was de gedaante van den eerften Tempel van Apollo te Delfos , die uit enkele dooreengeftrengelde lauriertakken was zaamgefteld , en de gedaante van eene Rusticque of Boeren Hut had. De tweede Tempel was inderdaad niet veel fraaijer ; dewyl zy volgens de algemeene overlevering van de inwooners van Delfos , door de Beyen , gedeeltlyk van hunnen wafch , gedeeltlyk van vogelvederen was toegefteld.

steld. Zommige twyffelen echter of men voor *Mozes* tyd van Tempelen geweeten hebbe, daar nogtans de Poëten en veele oude getuignissen het tegendeel verzekeren: Eenige willen dat *Eristbonus* de Zoon van *Cecrops* omtrent het Jaar der waereld 2455, in het eiland *Delos*, reeds eenen Tempel ter eeren van *Apollo* stichtte; na welke tyd *Mozes* de Tabernakel, of vliegende Leger Tempel in de woestyne oprigtte. Althans *Virgilius* meld reeds van Tempelen binnen *Troye* lang voor *Salomons* Tempel; andere vinden die al voor *Israëls* uitgang in *Egypten*; ja zommige van *Bel* te *Babel* voor het Jaar der waereld 2000.

Doch hoe zwak en onbestendig deeze Godsdienstige plaatzen in den beginne ook mogen aangelegt geweest zyn, men zag de woefte Heidenen eerlang Tempelen uit vaste en duurzame stoffen bouwen, hoewel zonder eenige sieraaden, volgende alleenlyk de eenvoudige gedaanten hunner Hutten, en Stulpen, gelyk door de oudste Tempelen bevestigd wordt, die alle naar den smaak gebouwt zyn, als de Ouden gewoon waaren aan hunne Hutten te geeven; welke Hutten wy by het geeven onzer bouwkundige lessen voorleden Zomer breedvoerig beschreeven hebben, en waarin wy aanmerkten, dat den grondslag der waare Bouwkunst reeds verborgen lag, die als eene gelukkige stap, hen langzamerhand van trap tot trap den weg tot de volmaaktheid heeft aangewezen: Want op het Tempelbouwen boovenmaaten verslinderd zynde, hebben zy getracht het gebrekkige, dat zy in hunne Hutten bespeurden, in hunne Tempelen te verbeteren; en het geen zy daarin noodzaaklyk vonden,

den , als niets te kostlyk agtende voor hunne Goden , in hout of steen sierlyker natemaaken , en uit deezen allengs verbeterden arbeid zyn de bouworden ontstaan.

Zoo dat wy het uitvinden der Bouworden byzonderlyk het Tempelbouwen te danken hebben; althans het verhaal van derzelve historischen oorsprong , stemd daar ook volkomen mede overeen : Want dus is de Dorische Orde uitgevonden by het bouwen van eenen Tempel ter eere van de Godinne Juno , in de stad Argos ; door *Dorus* , de Oppervorst van Achajen en Peleponesen. Deezen Tempel was het eerste voorbeeld van deeze Orde : welke de nabuurige volkeren by het stichten van verscheiden andere Tempelen gevolgd hebben ; onder welke als de allervermaardste bekend is , die , welke de inwooners van de stad Olimpia aan Jupiter toewydden , en die daarom de toonaam van den Olimpischen verkreeg. De Jonische Orde bekwam haaren naam , by het stichten van den beroemden Tempel van Diana te Ephezen , door de Grieken , die onder het geleide van *Iön* van Athenen in Azien waaren overgekoomen. En de Corinthische Orde , is door de Corinthiers by het stichten van hunne Tempelen het eerst uitgevonden : zoo wel als de Thoscaansche , die daarna door de oude volkeren van Lydien , die van Azien gekoomen waaren om Thoscaanen te bevolken , by het bouwen hunner Tempelen , omtrent Florenzen het eerst gebruikt is. En het geen deeze gedagten des te waarschylyker maakt , is , dat inderdaad den voornaamsten sieraad die de Ouden in hunne Tempelen zochten , in eenemenigte

van Colommen bestond , zoo als blykt uit de onderscheiden zoorten van Tempelen , die ons door *Vitruvius* , de oudste van alle de Architecten wiens schriften tot ons gekoomen zyn , in het breede zyn beschreeven : en met des te meerder zekerheid , dewyl hy ten tyde van den Keizer *Augustus* geleefd hebbende ; alle de prachtige gebouwen en overblyffelen gezien heeft , die te dier tyd in Griekenland en Italiën gevonden wierden. Hy onderscheid de Tempelen der Ouden in twee zoorten , te weeten : in die , welke naar de Thoscaansche ; en in die , welke naar de Grieksche wyze gebouwt waren. Maar dewyl de Thoscaansche weinig verschilden van die zoort der Grieksche , welke *Prostylen* genoemd wordt , achten wy onnoodig dezelve nader te beschryven ; en zullen ons dus alleen by de Tempelen naar de Grieksche wyze bepaalen , die men in twee zoorten kan onderscheiden ; in vierkante , en in ronde Tempelen.

Vyf deelen welke aan alle de vierkante Tempelen gemeen waren , zullen wy eerst verklaaren , en dan tot derzelve onderscheiden zoorten overgaan.

Deeze vyf deelen zyn :

Het voorstegedeelte , *Proanos* genoemd , zynde de voor Façade , of Voorgevel ; eigenlyk het Voorportaal , aan den ingang des Tempels.

Het achterste gedeelte , *Posticum* of *Opisthodomos* genaamd.

Het

Het middelste gedeelte *Cella*, of *Secos* genaamd.
 De Galleryen of Vleugels, en
 De Deur.

Het voorste gedeelte, *Proanos*; of het Voorportaal; was eene vooruitspringende, en overdekte plaatze, aan den ingang van de meeste Tempelen; zig uitstreckende langs de geheele voorste breedte van den Tempel. Het was op verscheidene wyzen gemaakt, 't zy dat het aan de drie zyden Colommen had, 't zy dat die alleen van vooren gevonden wierden, en naar deeze verschillende gesteldheid verkreegen de Tempelen verschillende namen, gelyk wy straks zien zullen.

Het agterste gedeelte, *Posticum*; was zomtyds op dezelve wyze als het voorportaal gemaakt, hebbende alsdan ook eene Deur, zomwyl werd het op eene andere wyze geschikt, en aan eenige Tempels werd dit gedeelte in het geheel niet gevonden.

Het middelste gedeelte, *Cella*; of het Lichaam van den Tempel, was een plaats door vier muuren ingeslooten, hebbende in het geheel geen licht dan door de Deur; ten zy de Tempel van boven open en zonder dak was. Het werd *Cella* of *Secos* genaamt, waarschynlyk om dat het zeer klyn was, in vergelyking van den geheelen Tempel. Hier in wierd de Godsdienst verrigt, waar toe'er dan ook het beeld van den God aan wien den Tempel was toegewyd, in eene Nis geplaatst was; ziende na het Westen, op dat de geene die het kwaamen aanbidden, hun aangezigt na het Oosten zouden wenden; Behalven dit Beeld werden
 'er

'er ook andere Beelden, 't zy van Goden of van beroemde Mannen, en al wat tot het offeren en andere Godsdienstplichten vereifcht werd, gevonden. Dus was eigenlyk deeze plaats tot een byzonder Godsdienftig gebruik gefchikt; gelyk dat gedeelte, het welk in de Chriften Kerken het Choor genoemd wordt.

De Galleryen of Vleugels, bestonden uit enkele, of dubbele reyen van Colommen, die dezyden van den Tempel van buiten omringden, en van booven gedekt waren. Zy ftrookten langs de zy-muuren van de Cel die veelyds aan de buitenzyden met Pylasters, van dezelve Orde als de daarvoor fttaande Colommen voorzien, en met Niffen, Beelden, Basreliefs en andere verfierfelen, verrykt waren: *Vitruvius* zegt 'er van; dat men de fchikking der Vleugels met Colommen rondom den Tempel bedagt heeft, om hen in het aanzien te meerder majefteit bytezetten; waarom zig ook de Grieken byzonderlyk toegelegd hebben, om de Zuylenwydte, (of de ruimte tuffchen twee Colommen,) zeer naauw te neemen; op dat zy door dien weg, het aantal der Colommen zouden konnen vermeerderen.

De Deur des Tempels, was verfchillende, naar het verfchil der Bouworde, waar naar den Tempel gebouwd was. Daar waren Dorifche, Jonifche en Attifche deuren. Het geen daarin byzonderlyk verdient aangemerkt te worden, is, dat zy van boven fmalder als onder gemaakt wierden; zodanig dat de beide zyposten van boven na elkander toehelden, ten zy de opening der Deuren tuffchen de 25 en 30 voeten hoog waren, wanneer de

de zypoſten te lood geſteld wierden. Deeze wyze is zonder twyffel by de Grieken in gebruik geweest, en de Romynen hebben 'er zig zomwylen ook van bedient, gelyk zulks blykt aan den Tempel van de Sybille te Tyvoly; alwaar niet alleen de Deuren, maar zelven de Venſters boven ſmalder zyn als onder: De Deuren echter van het Pantheon, of den Tempel aller Goden, zyn een voorbeeld van het tegengeſtelde, want die zyn boven breeder als onder. Men vind evenwel ook oude Tempelen, waarin de Deuren onder en boven even breed gehouden zyn. Maar offchoon de Ouden in dit geval verſchillen, zoo hebben zy nochtans eenparig alle hunne Deuren en Venſters van boven vierkant gemaakt, en de ronde gedaante alleen behouden voor Deuren die voor groote ingangen dienden, als Stadspoorten, Triomfboogen, en dergelyke meer.

Deeze vyf deelen, welke aan alle vierkante Tempelen gemeen waren, werden op eené verſchillende wyze geſchikt in de Tempelen zonder Colommen, en in de Tempelen met Colommen; byzonderlyk in de laaſte, die deswegen onderscheiden naamen verkreegen, naar dat deeze deelen, of eenige derzelve, byzonderlyk geſchikt waren.

Het gebruik van Colommen is waarschynlyk door de Grieken uitgevonden. Hunne eerſte Tempelen geen twintig voeten breed zynde, wierden zonder Colommen gemaakt; maar welhaaſt te klein geworden zynde door het aangroeyen van het Volk dat daarin offerde, zyn zy bedagt geweest de Tempelen langer en breeder te maaken: doordien nu
in

in dit geval te duchten stond, dat de balken door de meerdere breedte des gebouws, onder den last van het dak zouden buigen, en dus het gebouw in gevaar brengen; hebben de Bouwmeesters goedgevonden eenen zwaaren Balk, naar de lengte van den Tempel, midden onder de Balken die naar de breedte gelegd waaren, te brengen; en deezen Balk door Boomstammen op eenen evenwydigen afstand te ondersteunen. Twee zeer oude Tempelen konnen hier van ten voorbeeld dienen; een te Pestum, eene oude Stad van Groot Griekenland, die midden in de Cel eene rey Colommen naar de lengte des Tempels heeft. De andere te Egine, die vyf Colommen heeft aan het Voorportaal, en dus een Colom in de midden, die regt voor den ingang van de deur des Tempels staat.

De vierkante Tempelen der Grieken, met Colommen versierd, waeren de volgende.

De Eerste soort zyn die welke *à Antes*, of Hoekpylaarigen genoemd worden, om dat de zymuuren van de Cel, die vooruit getrokken waeren om de vleugels van het voorportaal uittemaaken, elk een Pylaar tegen het vooreinde hadden; en twee Colommen van dezelve Orde, regt voor, of tegen de Hoekpylaaren aangeplaatst, ondersteunden de Architraaf van 't Hoofdgestel, dat rondom den geheelen Tempel heen loopt, en aan de voor en agterzyde met een groot Frontispits van het eene tot het andere einde gedekt is. Daar waeren nog twee onderscheidene soorten van Hoekpylaarige Tempels; zynde alleen van deezen verschillende

in de plaatfing der twee Colommen; want die wierden zomtyds tuffchen, of op dezelve lyn als de Hoekpylaaren geplaatft. En eindelyk werden 'er ook nog wel twee Colommen regt agter deeze gefield, binnen in het voorportaal; die dunder gemaakt wierden als die vooraan ftonden, hoewel zy dezelve hoogte hadden; maar om hen zoo dik te doen fchynen als die van buiten, werden 'er meer Canaalen of Gooten in de Zuilfchagt gemaakt, zelfs tot 28 of 32 toe, gefield zynde dat de buitenfte 24 hielden, het welk gefchiede, zegt *Vitruvius*, om het Voorportaal ruim te houden.

De Tweede zoort van vierkante Tempelen met Colommen, werd *Prostyle* genaamt, zynde dezelve als de Hoekpylaarigen, alleen met dit onderscheid dat 'er een Colom op ieder hoek van den Pylaar staat, en twee Colommen tuffchen beide, hebbende dus vier Colommen op een rey.

De Derde zoort werd *Amphiprostylum* genaamd, zynde volkomen dezelve als de *Prostylum*, behalven dat zy een *Posticum* hadden; dat is, dat zy van agteren, op gelyke wyze als aan het voorportaal met Colommen verfierd zyn.

De Vierde zoort zyn de *Peripteres*, dat is te zeggen, de Tempelen omringt met eene vleugel of rey van Colommen: hebbende van vooren 6 Colommen, gelyk ook 6 Colommen van agteren, en 11 Colommen op elken zyvleugel, die op de hoeken ftaan meede gerekend. Dus zyn 'er vyf Zuilenwydten aan de voor, vyf Zuilenwydten aan de agtergevel, en tien Zuilenwydten op elken Zyvleugel; maakende in het geheel 30 Colommen rondom den Tempel. De ruimte tuffchen de Muuren
van

van de Cel , en de Colommen , was zoo groot als den afstand der Colommen; of de Zuilenwydte.

De Vyfde soort was de *Dipteres* , of de Tempelen met eene dubbele Vleugel , of twee reyen van Colommen omringt : Hebbende op de buitenste rey 8 Colommen van voren , en 8 Colommen van agteren , en 15 aan ieder Zyvleugel : Dus aan de binnenste rey 6 Colommen van vooren , 6 Colommen van agteren , en 13 Colommen aan ieder Zyvleugel , in beide gevallen de Colommen op de hoeken mede gerekent ; maakende in het geheel 76 Colommen. De ruimte tusschen de Muuren en de binnenste rey Colommen , was zoo groot als de Zuilenwydte.

De Tempel van Diana te Ephezen , een van de vier voornaamste Tempelen van Griekenland ; door *Ctesiphon* , of *Cbersiphron* , en zynen zoon *Metagenes* gebouwd , was volgens het zeggen van *Vitruvius* van deeze soort , en had 127 marmere Colommen van de Jonische Orde , ter hoogte van 60 voeten , uit één stuk gemaakt , en door zoo veele Koningen aan dezelve vereerd. *Scopas* , een der beroemdste Beeldhouwers van Griekenland , had 'er een van gemaakt , die voor 't fraaiste sieraad van dit prachtig gesticht gehouden wierd ; dit wonderstuk , waartoe geheel Azien geduurende 220 Jaaren had medegewerkt , om het te helpen oprichten , en verfraaijen , werd in eenen dag in een Puinhoop veranderd door den booswigt *Herostratus* , die om zynen naam onsterfelyk te maaken , 'er den brand in stak , juist denzelven dag waarop *Alexander* de groote gebooren wierdt.

De zesde soort van vierkante Tempelen met
Co.

Colommen, is de *Pseudodipteres* of valsche *Dipteres*, hebbende 8 Colommen voor, 8 Colommen agter, en 15 aan elke zyde, die van de hoeken daarby gerekent; deeze Colommen waren van de Muurengeplaatst, op den afstand van twee tusschenwydten van de Colommen, en de dikte van eene Colom. Deeze Tempelen *Pseudodipteres*, zyn dezelve als de *Dipteres*, als men zig verbeeld de geheele binnenste rey Colommen van de *Dipteres* weggenomen te zyn: hebbende dus maar 42 Colommen, rondom. *Hermogenes* van Alabanda, eene Stad van Caria in klein Azien, was volgens het getuignis van *Vitruvius*, de eerste en vermaardste der Antike Architecten, en de uitvinder van deeze Tempelen *Pseudodipteres*: Hy bouwde op deeze wyze eenen Tempel ter eere van de Godinne Diana, in de Stad Magnesia, in dezelve landstreek gelegen: en gaf dus door het wegneemen van de binnenste rey Colommen, niet alleen meerder licht, en ruimte aan de Gallereyen; maar bespaarde ook bovendien, zeer aanmerklyke kosten.

De Zevende soort van Tempelen werd genoemd *Hypethres*, om dat het binnenste van den Tempel ongedekt was; deeze hebben, gelyk de *Dipteres*, twee reyen van Colommen rondom den Tempel van buiten; maar daarenboven eene rey Colommen van binnen in de Cel, rondom. De eerste rey van buiten, had 10 Colommen van vooren, en 10 Colommen van agteren; en 19 Colommen, met de hoek Colommen, aan ieder Zyvleugel; maakende dus de buitenste rey in het geheel 54 Colommen. De tweede rey van buiten had'er 8 voor, en 8 agter, en 17 aan ieder Zyvleugel, de

Hoek-Colommen mede gerekend, dus voor deeze rey 46 Colommen, maakende de beide reyen van buiten, dus te zaamen 100 Colommen uit. De Muur van de Cel, staat van de Colommen af, op de ruimte van de tusschenwydten der Colommen; en de dikte van de Muur van de Cel, was gelyk de dikte der Colommen. Binnen in de Cel stonden op denzelfen afstand van de Muur als buiten, 4 Colommen aan de voor, 4 aan de agterzyde, en 13 aan ieder Vleugel, de Hoek Colommen mede gerekent, maakende in het geheel 30 Colommen: op deeze binnenste rey nu was een tweede Orde van Colommen geplaatst.

De Laatste of Agtste soort van vierkante Tempelen met Colommen versiert, zyn de *Pseudoperipteres*, of valsche *Peripteres*, die, wat de schikking der Colommen betreft, dezelve als de *Peripteres* zyn; hebbende ook 6 Colommen van voren, 6 van agteren, en 11 op elken Vleugel; maar de Muuren van de Cel waren aan deeze Tempelen anders geschikt, te weeten, dat zy tegen de Colommen aankwamen, en dus geen Gallereyen overlieten, als alleen aan het Voorportaal; daar de Colommen op den afstand van derzelver tusschenwydten, van de Muur af geplaatst waren.

Zie daar, wat de gedaante der Vierkante Tempelen betreft. Laat ons nu die der Ronde gaan beschouwen, welke tweederlei waren.

De Eerste werden *Monopteres* genaamd, om dat zy geen Muuren, of Vleugels hadden. Hebbende alleenlyk rondom vrystaande Colommen, die in
een

een Cirkelfond geplaatst wierden , en het Dak ; 't welk op de wyze van een Calot , of omgekeerde Nap gemaakt was , ondersteunden. Haar Proportie was , dat als men den geheelen Tempel in drie deelen deelde , een van deeze deelen aan de Trappen gegeven werdt ; daar de Colommen boven op geplaatst waren. De Colommen waren zoo hoog als den afstand van de eene Colom , tot de geene die volgens de Diameter daar regt tegen over stond , zegt *Vitruvius* ; dus zo hoog als de Diameter van de Cirkel , waarop de Colommen geplaatst waren , of twee derde gedeelten van den geheelen Tempel.

De Tweede soort van Ronde Tempelen werden *Peripteres* genaamd. Hier waaren de Colommen op een rondlopend Pedestal , of Voetgestel geplaatst ; en het binnenste des Tempels was door eene Muur ingesloten. De ruimte tusschen de Pedestalen en de Muur , was gelyk het vyfde deel des geheelen Tempels , en de Diameter van het binnenste des Tempels , was gelyk de hoogten der Colommen.

Het is aanmerklyk , dat men onder zoo veele overblyffelen van Vierkante Tempelen , zo weinig Ronden vind ; eenige weinigen zyn ons alleen van de Grieken overgebleeven. De Romynen hebben 'er ons voorbeelden van nagelaaten , in de Tempels van Vesta , Minerva , en het Pantheon of de Rotonde. Zy hebben voorzeker meer Ronde Tempelen gemaakt ; maar dewyl zy zwakker zyn in haar zamenstel dan de vierkante Tempelen , hebben zy ook minder de verwoesting van de Volkeren , en den Tyd , kunnen doorstaan , en zyn dus meerendeels vernield geworden.

Uit al het voorheen verklaarde blykt dus, dat de Ouden Veertien onderscheiden zoorten van Tempelen gehad hebben: als

Vierkante	{	1	Tempelen zonder Colommen.
		2	———— naar de Thoscaansche wyze.
		3	———— { met Hoekpylaaren.
		4	———— { met Hoekpylaaren en 2
			à Antes { Col. op een rey.
		5	———— { met Hoekpylaaren en Co-
			lommen van ver-
			schillende dikten.
		6	———— <i>Prostyles</i> , met 4 Colommen van
			vooren.
		7	———— <i>Amphystyles</i> , die agter zo wel
			als voor, 4 Colommen
	op een rey hadden.		
8	———— <i>Peripteres</i> , rondom gevleugeld,		
	met 6 Colommen van		
	vooren.		
9	———— <i>Dipteres</i> , dubbeld gevleugeld,		
	met 8 Colommen van		
	vooren.		
10	———— <i>Pseudodipteres</i> , valsch dubbeld		
	gevleugeld, met 8 Co-		
	lommen van vooren.		
11	———— <i>Hypethres</i> , van binnen onge-		
	dekt, met 10 Col. van		
	vooren.		
12	———— <i>Pseudoperipteres</i> , zonder Galle-		
	reyen, met 6 Colom-		
	men van vooren.		
Ronde	{	13	———— <i>Monopteres</i> , ongevleugeld.
		14	———— <i>Peripteres</i> , gevleugeld.

Maar

Maar behalven deeze genoemde , verkreegen de Tempelen nog verschillende naamen , naar den meer of minderen afstand , of tuffchenwydte , die aan de Colommen gegeven was : Dus werden de Tempelen *Pycnostylon* , of Dikzuilig genaamd , als de Colommen zeer dicht opeen stonden ; te weeten wanneer zy $1\frac{1}{2}$ Diameters Zuilenwydte , tegen 10 Diameters hoogte hadden. *Systylon* , of Nazuilig , als zy nagenoeg byeen stonden , naamlyk op 2 Diameters zuilenwydte tegen $9\frac{1}{2}$ Diameters hoogte. *Eustylon* , schoonzuilig , daar zy op een behoorlyken afstand stonden , te weeten van $2\frac{1}{4}$ Diameters zuilenwydte , en $8\frac{1}{2}$ hoogte. *Dyastylon* , wydzuilig , als zy 3 Diameters tuffchenwydte , en $8\frac{1}{2}$ Diameters hoogte hadden. *Aræostylon* , Raarzuilig ; als de Zuilenwydte 4 , of meer ; en de hoogte 8 Diameters bedroeg.

De *Pycnostyles* hebben dit ongemak , dat de Colommen te na by elkander staande , het gezigt van de Deur des Tempels , en van de Beelden die langs de Muur van de Cel geplaatst zyn , beneemen : behalven dat men ook niet wel als ter zyde tuffchen twee Colommen van dit soort kan doorgaan. De *Diastyles* , en de *Aræostyles* , hebben in tegendeel dit gebrek , dat de Architraav van steen genoomen zynde , zeer ligt breekt ; dus men hen niet dan onder houten Architraaven kan gebruiken. Maar de *Eustyles* hebben geen van deeze gebreken , en haare tuffchenwydten , zyn zoo bevallig als men in Gallereyen wenschen kan , zonder eenigzints het gemak daarvan te beneemen. *Hermogenes* zoo even genoemd , is insgelyks de uitvinder van deeze schoone Proportie voor de Zuilenwydten.

Ziet daar welke gedaante de Grondvlakte van de Tempelen uitleverde ; laat ons nu derzelver Stand , Zamenstel , en uiterlyk Aanzien , beschouwen.

De Ouden warengewoon hunne Tempelen altoos te schikken , naar den aart , de natuur , en de daaden , die aan den God werden toegeschreeven waaraan hy toegewyd was ; niet alleen ten aanzien van deszels Stand , of gelegenheid ; maar ook in de gedaante van deszels zamenstel . Dus wierden , ingevolge *Vitruvius* , de Tempels van Jupiter , Juno , en Minerva , op hoogten geplaatst ; om dat deeze Godheden een byzonder toeverzigt hadden , op alle zaaken die het Volk en den Staat betroffen , en daar ook byzonderlyk voor zorgden . Mercurius , Isis , en Serapis , als Goden van den Koophandel , hadden haare Tempelen naby de Markten . Die van Mars , Bellona , Vulcaan , en Venus , waren buiten de Stad , om dat men deeze Goden als oproerig en verleidend , en dus gevaarlyk achtte .

Maar 't was hun niet genoeg , alleen op de gelegenheid acht te geeven ; het zamenstel des Tempels , was ook ingevolge den aart en natuur der Goden ingerigt : Dus gaaven zy eene Ronde gedaante aan die , welke aan de Zon , de Maan , en Vesta , waren toegewyd , en maakten die van Jupiter , van den Hemel , de Zon , de Maan , en van Fidius , zonder Dak . Men had dezelve voorzorg omtrent het verkiesen der Bouworde , waar naar den Tempel gebouwd werdt . Die van Jupiter , Minerva , Mars , en Hercules , moesten van de Dorische Orde zyn , waarvan de Majesteit overeenkomt met de heldendeugden , en de mannelyke kragt , van deeze Godheden . Men gebruikte voor die van Venus ,

Pro-

Proserpina, Flora, de Muzen, en Rivier-Nimphen, de Corinthische Orde, waarvan het sieraad der Capiteelen, met hunne Bladeren, Stronkjes, Telgjes, en Krullen, waar mede Zy vervrolykt is; overeenstemt met de tedere en bevallige schoonheid dier Godinnen. De Jonische Orde, als houdende de middelmaat, tusschen de grootschheid van de Dorische, en de tederheid der Corinthische, wierdt gebruikt voor die van Juno, Diana, Bacchus, en Esculapius; in welke men een mengzel van vrolykheid en majesteit bespeurde. Het Rusticque of Boerenwerk, diende voor de Grotten van de Veldgoden, gelyk Pan en Faunus: als overeenkomstig met den ruwen en onbeschaafden aart der plumpe Veldelingen.

De Ouden hebben zich echter hieraan zoo sterk niet verbonden, dat men geen voorbeelden van het tegengestelde zoude kunnen bybrengen. En *Tarchesius*, die in zyn werk over de Bouworden, de Proportien van het Corinthische Capiteel door *Callimachus* uitgevonden, beschreeven heeft; is een van deeze, want hy verbied volstrekt, zig van de Dorische Orde voor Tempelen te bedienen; en wil in tegendeel, dat men aan dit soort van Gebouwen, de Jonische en Corinthische Orden moet gebruiken. Daar zyn nochtans veele Tempelen door de Ouden naar deeze Orde gebouwt; als den beroemden Tempel van Ceres en Proserpina, te Eleufis, door *Ictinus* gesticht; zynde mede een der vier voornaamste Tempelen van geheel Griekenland, en van zulken buitengemeene grootte, dat hy dertig duizend Menschen konde bevatten, (want daar werden 'er dikwyls zoo

veel, en meer, gevonden, ten tyde van het Feest van Eleufis.) Den vermaarden Tempel van Juno, in de Stad Samos, was insgelyks Dorifch; zoo wel als den beroemden Tempel van Jupiter, die door den Architect *Libon*, naby Pifa in Griekenland gebouwd was; en waarin de Olimpifche Spelen gehouden wierden. En de Tempel van Minerva, door *Phideos*, en *Pythius*, in Jonien in klein Azien geficht; hoewel hy volgens den voorfchreeven regel Dorifch behoorde te zyn, was van de Jonifche Orde. Maar men kan ter verfchooning van deeze tegenftrydige voorbeelden bybrengen: dat by het uitvinden der drie Griekfche Bouworden, de Architecten eenzelve Orde voor allerlei Tempelen, en Gebouwen gebruikt hebben; om dat zy, of van de andere nog onkundig waren, of door de nieuwigheid vervoerd, by het vinden van een tweede Orde, die insgelyks tot allerlei zoorten van Gebouwen hebben gebruikt; tot dat zy naderhand, wanneer de drie Griekfche Orden algemeener bekend en aangenoomen waren, zig van derzelve onderfcheiden aart, naar den verfchillenden aart en natuur hunner Goden, bediend hebben.

Maar behalven dat het zamenftel der Tempelen, naar den aart en natuur der Goden gefchikt was, was het uiterlyk aanzien daarvan, ook allerprachtigft: Eene groote en ruime plaats verzeld van overdekte Gallereyen, baande den weg, aan welks einde men den Tempel zag. Befchoude men hem van vooren, zoo vertoonde zig een grootfch en deftig Voorportaal, door eenige ruime trappen uit den grond verheven, oneven in

getale , op dat men met den regten voet beginnende opteklimmen , gelyk de Ouden uit bygeloov gewoon waren , in het bezoeken hunner Tempelen ; men weder met denzelven voet zoude booven komen . Hier op stonden de Colommen , die van de fraaiste en kostbaarste bouwstoffen gemaakt , een konstig uitgewerkt , en naar vereisch der Orde versierd Hoofdstel ondersteunden , bedekt door een laag en driehoekig Frontispits ; dat als een geheiligd stuk , by de Grieken en Romyenen , alleen den Tempelen eigen was ; en daarom ook aan geene byzondere gebouwen gedoogt wierdt , die alle met een plat Dak gedekt waren . De meeste huizen en gebouwen welke heden nog in Egypten , Griekenland , en door 't geheele Oosten gevonden worden , zyn met zulk een plat Dak gedekt , en met een Balustrade of Borstweering voorzien . De Corinthiers zyn het , die door de meeste Schryvers de uitvinding van het afhangend dak wordt toegekent , en die het ook het eerst aan hunne Tempelen gebruikt hebben ; noemende zulks een Arends - dak , om dat de zyden daarvan , als de twee vleugelen van eenen Arend afhangen : Het Dak zelve , was met koper of andere kostbaare en duurzaame stoffen gedekt , of gelyk den zoo even genoemden Tempel van Jupiter , te Pifa , door klyne stukken marmer ; die in de gedaante van pannen waren uitgehouwen ; welk gebruik door den Beeldhouwer *Byzas* , van Naxos , was uitgevonden . De Trommel van 't Frontispits , of ook wel het Fries van 't Hoofdstel , pronkte zomwylen met Metaale of Marmere Basreliefs , betreklyk op den God voor wien den Tempel gesticht was .

Het Fries, indien het onversierd bleev, of ook wel het Architraav, droeg de naamen der geenen die den Tempel gesticht hadden, en der Godheid waaraan hy byzonder was toegewyd. Dewyl het nu niet geoorlooft was, het oude Tydschrift wegteneemen, maar wel om 'er nieuwen bytevoegen, vond men meermaalen ook de naamen der geenen die den Tempel hadden doen herbouwen.

Befchoude men den Tempel op zyde, men stond verbaasd over een aantal van Colommen, uit de hardste, duurzaamste, en fraaiste Marmer en andere steenen gemaakt, waar van de Zuylschagten van 50 en meerder voeten hoog, meermaalen uit één stuk waren, en door de onderscheiden mengeling, van de kleuren der Bazementen, en Capiteelen; het keurigst oog verlustigden. De Romynen ten tyde van *Marcus Agrippa*, vernoegden zig niet alleen met de kostbaarste Marmer; maar de Colommen, of derzelver Bazementen, en Capiteelen, wierden veeltys uit Metaal gegooten, en onderling met het Marmer verwisselt. Deeze Colommen 't zy uit een, of twee reyen agter elkander geplaatst, maakten de schoonste Gallereyen, ter wêerzyden van den Tempel; en onderschraagden het Hoofdstel, dat al mede uit de kostbaarste steenen van verschillende kleuren bestond; en behalven de versierfelen, die ingevolge de vereischten van de Orde daaraan behoorden, met de afbeelding der Bekkeneelen van de Offerdieren, en de geheiligde Vaten tot den Godsdienst behorende, verfraait; en met Linten, en Festoenen van bloemen en vrugten versierd waren.

Befchoude men den Tempel van agteren, zoo was

was alles welvoeglyk , en overeenkomstig met de andere deelen geschikt, 't zy 'er eene Deur en Colommen, gelyk aan het Voorportaal gevonden wierden, 't zy het agterste des Tempels zoo wel als deszelvs zyden zonder Colommen waren, en dus de Muur het buitenste des Tempels uitmaakte: want behalven dat ook de Muur zelve, met Marmer en andere kostbaare steenen bezet was, werd dezelve veeltyds versierd, met Pylasters, Nissen, en Beelden, en door de weluitgewerkste Festoenen, en verbeeldingen van 't offergereedschap verrykt; dewyl men daar toe te meer gelegenheid had, doordien 'er geen vensters in de Muuren gemaakt wierden. Want hoewel de Ouden de uitvinding van 't Glas reeds gekent, en zy 'er zelfs zeer fraaye werken van gemaakt hebben, zoo is nochtans de kunst om het zelve tot glazen of vensterruiten te maaken, niet dan lang daarna bedagt: zoo dat, wanneer zy hunne gebouwen zeer dicht wilden hebben, gelyk de Badstooven, waarin zonder aanden wind, en het weder, blootgesteld te zyn, het licht moest ingelaaten worden; dan bedienden zy zig van doorschynende steenen, gelyk de Agaathen, het Albast, en andere Marmer, op het allerduinst uitgewerkt, om de openingen te sluiten.

Hoewel nu deeze pracht des Tempel alles overtrof, nog meer stond men verwondert, als men den Tempel van binnen bezag: 't zy dat hy ongedekt zynde, twee Orden van Colommen booven elkander vertoonde, die trotsche Gallereyen uitleverden; 't zy dat den Tempel gedekt was, wanneer zomwylen de balken en spykers van Metaal waren, gelyk van 't Pantheon getuigt wordt; of dat

dat men de geschenken en offergaaven aan de slotstukken van 't Wulft zag opgehangen, en den Buit op de vyanden behaald, de steunpylaaren versierden. De standbeelden van beroemde mannen, haare afbeeldzels in Basreliefs, met lyften omringd, en de Schilderyen haare beroemde daaden vertoonende, maakten het sieraad van de muuren uit. Maar het voornaamste van de binnenste pracht des Tempels, bestond, behalven in het standbeeld van den God aan wien den Tempel toegewyd was, in eene menigte Beelden van allerhande Goden, van Goud, Zilver, Metaal, of andere kostbaare stoffen gemaakt. De geschiedenissen getuigen, dat *Nero*, in zyne ryzee door Griekenland, alleen uit den Tempel van Apollo, te Delfos, vyfhondert Metaalen Beelden roofde, zoo van Goden als van beroemde Mannen, welke aan Apollo toegewyd waren. Deeze Afgodsbeelden wierden op zekere daartoe gewyde beddekens, of peuluwen, *Pulvinaria* genaamd weggelegd, indien zy niet gebruikt wierden; en met de andere kostbaare geschenken der gemeente, in een soort van schatkamer, *Donarium* genaamd, bewaard: gemeenlyk vond men in den Tempel ook drie voornaame Altaaren; waar van het voornaamste aan den voet stond van het Afgodsbeeld, tot wiens eer den Tempel gebouwd was: het was zeer hoog, en daarom werd het *Altare* genaamd; hierop werd den wierook en de reukwerken gebrand, en den Offerwyn geplengd: Het tweede Altaar stond voor de Deur des Tempels, en diende voor de Offerhanden: Het derde was een draagbaar Altaar, *Anclabris* genaamt, waarop men de Offerhanden en de gewyde Vaten plaatste. De Altaaren van de Hemelsche Goden waren hooger als

als die van de Aardsche, en die voor de Helfche Godheden waren heel ingedooken. Daar waren altoos een groot getal Tafels, Drievoeten en allerlei soorten van gereedschappen, en geheiligde Vaten in den Tempel; het Goud, Zilver, Metaal, Marmer, en Porphy, waren hiertoe in zulken menigte gebezigd, dat men zeggen kan, dat de pracht van deeze Gebouwen, der grootheid en beroemdheid van de oude Grieken en Romyen waardig was. Immers men kan zig hier van een denkbeeld vormen, door 't geen ons van den Tempel der Vreede verhaalt wordt; die behalven deeze genoemde pracht, nog met den buit van Jeruzalems Tempel verrykt was, en onder den Keyzer *Commodus* in brand geraakte, wanneer het dooreen gesmolten Goud, Zilver, en andere Metaalen, met geheele beeken de deuren des Tempels uitstroomde.

Dit was het geen voornaamlyk zoo in het bouwkundig gestel, als tot het Godsdienstig gebruik in eenen waren Tempel noodzaaklyk vereischt werdt. Doch indien den Tempel alle de vereischten zouden hebben, zoo moesten nog eenige plechtigheden, zoo voor het bouwen van den Tempel, als by deszelvs inwyng werden waargenoomen, die ik noodig achtte hier by te moeten voegen.

Als den opbouw van eenen Tempel, 't zy zulks door 't algemeen, 't zy dat het door een byzonder Persoon geschieden zoude, door het gezag der wetten bepaald was; werden door bevel van de Opzigters, die benoemd waren om het werk nategaan, de Wichelaars byeen vergadert, en geraadpleegt: Deeze vervoegden zig tot het Orakel en
de

de Tekenbeduidzelen, als het vliegen der Vogelen en andere bygeloovigheden; vonden zy dezelve gunstig, zoo begonden zy met het Plan, of den Platten Grond des Tempels, op de daartoe naar de natuur der Godheid geschikte en uitgekoozene plaatze aftefteeken; waaromtrent zy in agt namen, dat de voorzyde des Tempels altoos naar het Oosten gekeerd was, ten zy de onregelmatigheid der Plaatze, of eene groote Straat hen verplichtte, die anders te zetten. Den Eersten Steen wierd met veel omstandigheden gelegd: De Vestaalsche Maagden, verzelt van Jongens, en Jonge Dochters; wiens Vaders en Moeders nog in het leeven waren, besproei- den de plaats met Beek, Rivier, en Fonteinwater; men zuiverde die nog daarenboven, door het offeren van een witte Stier, en eene Koe. De Opperpriester bad de Goden, voor wien den Tempel geschikt was, dat het hun behaagen mogte deeze onderneeming voorspoedig te maaken. Vervolgens wierd de steen, waarop de naamen der Magistraat, en Opperpriester gegraveerd waren, met eene menigte Gouden en Zilveren Penningen en staaftjes van allerley Metaal, zoo als 't uit de Mynen kwam, in het Fondament gelegd; ondert de toejuiching van al het volk, dat zig beyverde om 'er de hand aan te leenen.

De Tempel daarna opgebouwd zynde, werd hy ingewyd. Deezen dag was een plechtig feest, een dag van ongemeene vreugdebedryven; alle de Altaaren rookten, men zong liederen op 't geluid der fluite, en den Tempel was versierd met bloemen en offerlinten. De Magistraatsperfoon die de plechtigheid verrigte, lag de handen op de Zyposten van de

de Deur des Tempels, roepende met luider stemme den Opperpriester om hem in het werk bytestaan: hem ter zelve tyd het Formulier van den Opdragt voorzeggende; het welk den Opperpriester van woord tot woord herhaalen moest, want zy verbeelden zig dat een enkel woord, of lettergreep, vergeten, of kwaalyk uitgesproken zynde, de geheele zaak bedorven was: waarom ook den Opperpriester *Metellus*, die zwaartongig was, verscheiden maanden doorbragt om het woord *Opifera* wel te konnen uitspreken. Geen Rouw werd by de plechtigheid gedooft, men moest die voor wittekleederen verwisselen. onder dit voorwendzel kwamen de vyanden van *Horatius Pulvillus*, die den Opdragt deed van den Tempel van het Capitoel, de plechtigheid stooren, met hem het valsche nieuws van den dood zynes Zoons te verkondigen; maar hy ontving het met koelen moede, en vervolgde het geen hy begonnen had. By de inwyng van den Tempel wierd ook het standbeeld van den God tot wiens eer hy gesticht, en waaraan hy opgedraagen wierd, in het midden van den Tempel geplaatst: Aan den voet van dit Afgodsbeeld, stond een Altaar, op welchen de eerste offerhande gedaan werd, die in groenten bestond, die in het water waren gaar gekookt, en in een soort van meelpap, die aan het werkvolk, die den Tempel gebouwd hadden, werd uitgedeeld. Het ovrige van deezen plechtigen dag werd in allerley vreugbedryven; het zingen van liederen, het worstelen, en andere spelen, en pligtplegingen doorgebragt.

Zie daar het geen wy hoofdzaaklyk wegens de
Tem-

Tempelbouwing der Ouden noodig geacht hebben te moeten verklaaren: wy zouden 't hier by kunnen laaten beruften, indien ik my niet ten dienste der Schilders verpligt vond, ook iets over den Aart en Kleur der bouwstoffen, waar uit zy gewoon waren hunne Tempelen optetrekken, en te bekleeden, te moeten zeggen.

De Grieken, en Romynen, die zoo wel de Sterkte als de Pracht, in hunne openbaare gebouwen beoogden; gebruikten de allerhardste steenen, en in groote stukken; gelyk het overschot der Gebouwen in Griekenland, en Italiën, uitwyzen; die van Marmer of andere dergelyke harde en kostbaare steenen gemaakt zyn: 't Welk niet te verwonderen is, doordien Egypten, en Griekenland, in 't algemeen de meeste en fraaiste derzelve uitleverden.

De Porphyrfteen, is de allerhardste, en van eene roode kleur, vol van klyne witte vlakken. Zy word het meest in Egypten gevonden, en is van daar, na Griekenland en Italiën overgebracht; maar wegens deszelve kostbaarheid, en hardheid, tot geen groote werken gebruikt: men vind 'er enkele klyne Colommen van; maar het meest waartoe menze verwerkt vind, zyn Beelden en Borstbeelden. Reeds zedert langen tyd, is dezelve niet meer in die volmaaktheid bewerkt geworden, als door de Ouden geschied is; 't zy, dat Zy de kunst, om de gereedschappen te harden, beter verstaan hebben als heden; 't zy, gelyk allerwaarschynlykft is, dat deeze fteen weker is als zy uit de groeven komt, en door de lucht, en het weder, haare hardheid verkrygt.

De Serpentyfteen, volgt in hardheid naast de
Por-

Porphyrfteen , haar kleur is donker groen ; met zeker zoort van netswyze , en zig kruysfende geelle streepen , die langs den geheelen steen heen loopen . Zy komt uit Egypten , en Griekenland ; maar valt zeer klyn van stuk . Men vind 'er geen groote werken van gemaakt , alleenlyk eenige hoewel klyne Colommen , Tafels , en Vloerfteenen , maar geen Beelden .

Daar is nog een ander zoort van steen , waarvan de kleur zeer na overeenftemd met de Serpentyne : maar het groen is levendiger ; en een weinig geel , met zwarte vierkante vlakken van verschillende grootte , en enkele dergelyke witter vlakken doorzaait . Zy is zoo hard niet als de Serpentynfteen , maar word op verscheiden plaatzen gevonden . Hier van vind men groote Colommen , en verscheiden andere werken , maar geen Beelden . Onder andere is te Rome , in den Thuyn van 't Vaticaan een Nis , naar de Tekening van *Michel Angelo* van deezen steen gemaakt . 't Is waarschylyk dat deeze steenen , die ten tyde van *Augustus* , en *Tiberius* , in Egypten gevonden wierden , daarom verschillend , de naamen van Augustus , en Tiberius Marmer , bekomen heeft .

Daar is nog een ander zoort van steen , welke zeer hard , ongelyk en ruw is , zynde wit en zwart , en zomtyds ook rood gevlakt ; welke *Syenites* , of zoo andere willen *Stignites* genaamt wordt , ter oorzaak van de klyne zwarte stippen , waar mede zy gevlakt is : de Italiaanen noemen ze *Granito* : men vind ze in Egypten van een ontzaggelyke grootte . Van deeze steen zyn de Obelisquen , Naalden en eene menigte Colommen , en andere werken gemaakt , die nog te Rome te zien zyn , en waar-

van de hardheid , de verwoefing van het vuur en den tyd heeft doorgestaan. Waarom ook de Egyptenaars zig van dit soort van fteenen bedienden, om het geheugen van groote mannen te vereeuwigen, door de Naalden , en Pyramiden, waarmede zy derzelver Tombe verfierden.

Uit Egypten kwam een tweede soort van deeze fteen, die grysachtig was; trekkende iets na het groen, en met klyne zwarte en witte vlakjes geplekt, die heel hard waren : hier van hebben de Romynen de Colommen van 't Voorportaal van de Rotonde gemaakt ; die zeer fraay gewerkt zyn , en waarvan de zuilfchachten, offchoon 4 voeten en 6 duimen in Diameter dik, en 39 voeten hoog zynde ; echter uit één stuk beftaan.

Wy zullen van de andere zoorten van fteenen, die wegens deszelvs hardheid, en klynheid van stuk, tot geene bouwkundige werken bekwaam waren, niet fpreken, en dus tot de Marmer overgaan.

In Griekenland, en byna door 't geheele Ooften vind men een soort van witte Marmer, hoewel wat geelagtig, die zeer doorfchynend is. 't Is deeze fteen daar de Ouden zig in plaats van glas, van bedienden, om de openingen in de gebouwen te fluiten, en echter het licht bi nnen te laten. Daar zyn nog andere zoorten van zulke doorfchynende fteenen, van allerley kleur gevonden, welke onder de naam van *Lapides Speculares*, en *Selenites* bekend zyn.

In dezelve groeven van witte Marmer vind men ook een ander soort, 't welk geheel zonder aderen is, maar dezelve kleur heeft, en waarvan den aart en het zand zeer fyn is. Hier van is het dat
men

men eertyds de schoonste Standbeelden, en alle de sieraden voor de gebouwen gemaakt heeft. Men vond zomwylen groote stukken, die volmaakt schoon waren, gelyk men uit de groote Standbeelden, en de Paarden die nog op Monte Cavallo te Romen staan, kan afneemen; zoo wel als uit veele andere Beelden, die men om den aart van het werk, en het zand der Marmer voor stukken van de Grieken houdt. De beste Marmer van deezen aart, is die, welke onder de naam van Paros Marmer bekend is: 't Zy dat dezelve in 't eiland Paros gevonden werd; 't zy ter oorzaak van den Beeldhouwer *Agoracritos*, die van 't Eiland Paros herkomstig was, en die het eerste een Standbeeld van Venus uit witte marmer maakte.

De ovrige soorten van geaderde en gekleurde Marmer, die nog heden Italiën uitlevert, zyn in ons dagelyks gebruik te wel bekend, om my met derzelve beschryving langer optehouden.

Hoedanig nu deeze verschillende kleuren van de steenen, het Marmer, en Metaal, door de Ouden onderling verwisseld zyn; en of zy daarin eene vaste orde gevolgd hebben, kan niet zeker bepaald worden; 't is zelve waarschynlyk, en uit de beschryvingen blykt allezints, dat zy hierin willekeurig gehandelt hebben; naar dat de gelegenheid van de plaatze daar den Tempel gesticht werd, of andere omstandigheden, hun verschillende Bouwstoffen opleverden. En dewyl dus een Schilder hieraan ook niet volstrekt gehouden is, kan hy dezelve schikken, naar dat den welstand van zyn stuk vereischt: behoudende altoos de regelen van de waarschynlyke vastigheid des gebouws; welke wil-

fen, dat de Colommen als Stutten, ter ondersteuning van den Last des Hoofdstels, uit dezelve vaste, of liever uit nog vastere stoffe als den Last, verkooren worden; op dat zy niet uit eene verganklyker stoffe bestaande, eerder als den Last die zy draagen moeten, vergaan; en onder dezelve bezwykende, het geheele gebouw doen instorten. Het zelve heeft ook plaats omtrent het Pedestal of Voetgestel; dat, zoo niet uit sterker, ten minsten uit dezelve stoffe als de Colommen behoort gemaakt te worden; dewyl hierop den last des Hoofdstels, en die der Colommen te zamen drukt. De groote *Laireffe*, heeft in zyn Schilderboek over de schikking der gekleurde steenen breedvoerig geschreeven, waarheen wy de weetgierige Kunstenaars, en Liefhebbers wyzen; (vertrouwende dat zy een werk voor hun van zoo veel dienst, niet missen kunnen:) alwaar zy veele zaaken die tot de Tempelen der Ouden betrekking hebben, en die wy maar even hebben kunnen aanroeren, omstandiger verklaart zullen vinden.

En dewyl ik bewust ben, hoe veel dienst by eene beschryving hoe naauwkeurig en klaar die ook zy, de klynste figuur doet, vooral zal men daaruit eenig nut trekken: zal ik trachteneen voorbeeld van elk onderscheiden soort van Tempelen te geeven.

IK HEB GEZEGD.